

Лекція 1. Теоретико-методологічні засади державного регулювання зайнятості

1. Поняття та сутність зайнятості населення.
2. Зайнятість як об'єкт державного регулювання.
3. Роль держави у забезпеченні продуктивної зайнятості.

1. Поняття та сутність зайнятості населення

1.1. Визначення поняття «зайнятість»

У науковій та нормативно-правовій літературі термін «*зайнятість*» трактується по-різному, але загалом він означає суспільно корисну діяльність громадян, пов'язану з отриманням доходу чи забезпеченням особистих і суспільних потреб.

✓ Міжнародна організація праці (МОП): *зайнятість* — це участь людей у процесі праці, яка приносить винагороду у грошовій чи іншій формі.

✓ Закон України «Про зайнятість населення» (2012 р.): *зайнятість* - не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно;

Зайнятість – діяльність осіб, пов'язана з задоволенням особистих і суспільних потреб, що, як правило, приносить дохід у грошовій або іншій формі.

Таким чином, зайнятість має не лише економічний, а й соціальний вимір: вона є основою добробуту людини, засобом соціальної інтеграції та стабільності суспільства.

1.2. Сутність зайнятості

Зайнятість відображає зв'язок між економічною системою та людським потенціалом. Її сутність полягає у наступному:

- це спосіб реалізації працездатного населення у сфері виробництва чи послуг;
- вона формує матеріальну основу життєдіяльності людини (дохід, соціальний статус, можливість розвитку);
- виступає регулятором відтворення робочої сили;
- забезпечує суспільну стабільність і є ключовим фактором соціальної безпеки держави.

У структурному плані зайнятість включає:

- **економічний аспект** (доходи, виробництво, ефективність використання ресурсів);
- **соціальний аспект** (інтеграція у суспільство, соціальні гарантії, якість життя);
- **правовий аспект** (захист прав працюючих, доступ до ринку праці, державні гарантії).

Будь-який вид зайнятості людина відповідно Конституції України (ст.43) і міжнародним нормам обирає добровільно, за винятком зайнятості примусової за вироком суду або надзвичайного стану чи інших випадків, якщо такі зумовлені законом.

1.3. Форми зайнятості

Розрізняють також основну і спеціальні форми зайнятості. Основна форма регулюється трудовим законодавством і типовими правилами внутрішнього розпорядку щодо різних категорій працівників. Спеціальні, або нетрадиційні форми зайнятості (робота вдома, за сумісництвом, індивідуальна і кооперативна трудова діяльність та ін.) здійснюються відповідно до спеціальних правових норм.

У сучасній економіці розрізняють різні форми зайнятості:

- ✓ *повна зайнятість* – забезпечення роботою всіх, хто бажає та може працювати за існуючих умов;

- ✓ *часткова зайнятість* – робота на неповний робочий день або тиждень;
- ✓ *самозайнятість* – діяльність без роботодавця (фріланс, підприємництво);
- ✓ *неформальна зайнятість* – робота поза правовим полем, без офіційних трудових договорів;
- ✓ *гнучкі форми зайнятості* – дистанційна робота, проектна, сезонна, гіг-контракти.

Гіг-контракт — це нова форма співпраці з фахівцями, яка поєднує трудові і цивільно правові відносини. Останнім часом їх усе частіше використовують ІТ компанії, резиденти Дія Сіті, щоб наймати працівників на конкретні проекти.

За характером діяльності зайнятість може бути такою:

- робота на підприємствах, в організаціях, установах, фірмах всіх форм власності і господарювання;
- робота за кордоном і на спільних підприємствах;
- виконання державних і громадських обов'язків;
- служба в законних військових формуваннях;
- навчання в денних навчальних закладах;
- ведення домогосподарства і підсобного господарства;
- виховання дітей в сім'ї;
- догляд за хворими, інвалідами та людьми похилого віку;
- інші види діяльності, які встановлені законом.

За галузевою належністю зайнятість може бути:

- у сфері матеріального виробництва;
- у сфері нематеріального виробництва і обслуговування;
- в окремих великих галузях, наприклад, у промисловості, будівництві, сільському господарстві, на транспорті і у зв'язку, у науці, мистецтві.

За формами організації робочого часу:

- *повна* зайнятість – це зайнятість протягом повного робочого дня (тижня, сезону, року), яка приносить дохід в нормальних для конкретного регіону розмірах;

- *неповна* зайнятість – це зайнятість певної особи або протягом неповного робочого часу, або з неповною оплатою, або з неповною ефективністю. Неповна зайнятість може бути явною або прихованою.

Часткова зайнятість — це добровільна неповна зайнятість.

За статусом діяльності:

- *первинна* зайнятість — це зайнятість за основним місцем роботи, тобто там, де знаходиться трудова книжка особи;

- *вторинна* зайнятість — це зайнятість додаткова, на іншому підприємстві або нерегламентована.

За характером організації робочих місць та робочого часу:

- *стандартна* зайнятість, яка характеризується роботою у виробничому приміщенні роботодавця; стандартним навантаженням протягом дня, тижня, року; наявністю стабільного робочого місця;

- *нестандартна* зайнятість не відповідає стандартним типовим правилам і потребує спеціального правового регулювання.

За стабільністю трудової діяльності:

- *постійна* зайнятість, яка відзначається відносною стабільністю місця роботи;

- *тимчасова* зайнятість, яка пов'язана з тимчасовим, епізодичним або сезонним характером роботи.

За формами правового регулювання:

- *нелегальна* зайнятість (тіньовий ринок праці) – діяльність громадян не регламентується жодними державними документами;

- *легальна* зайнятість забезпечення місцем роботи відповідно до нормативно-правових норм про працю .

В умовах перехідної економіки в Україні досить поширена нерегламентована форма зайнятості, яка функціонує і як первинна, і як вторинна зайнятість громадян.

Нерегламентована зайнятість — це діяльність працездатного населення працездатного віку, яка виключена зі сфери соціально-трудоових норм та відносин і не враховується державною статистикою.

Розширення нерегламентованої зайнятості супроводжується подальшим знецінюванням робочої сили, зниженням мотивації до праці, насамперед у державному секторі, зростанням інфляції та цін. Доходи від такої діяльності не оподатковуються, тому держава зазнає певних збитків. Водночас через вищі заробітки та зовнішню привабливість нерегламентованої діяльності у людей формується ставлення до неї як до престижної.

У сучасному світі дві тенденції – дестандартизація форм зайнятості і флексибільність (гнучкість) – змінюють уявлення як про саму зайнятість, так і про соціальну роботу у цій сфері.

1.4. Функції зайнятості

Зайнятість виконує низку важливих функцій:

1. *Економічна* – забезпечує відтворення ВВП, формує доходи населення.
2. *Соціальна* – сприяє самореалізації особистості, інтеграції у соціум.
3. *Відтворювальна* – дозволяє відновлювати робочу силу, підтримувати трудовий потенціал.
4. *Регулятивна* – впливає на демографічні процеси, міграцію, рівень соціальної напруженості.

1.5. Суб'єкти державного регулювання зайнятості

1. Верховна Рада України – законодавче забезпечення політики зайнятості.

2. Кабінет Міністрів України – формування та реалізація державної політики у сфері праці.

3. Міністерство економіки України (департамент ринку праці) – координує політику зайнятості.

4. Державна служба зайнятості – реалізує практичні заходи: облік безробітних, працевлаштування, профорієнтація, навчання.

5. Органи місцевого самоврядування – виконують регіональні програми зайнятості.

6. Профспілки та роботодавці – соціальні партнери у сфері праці.

Отже, зайнятість населення – це *комплексне соціально-економічне явище*, яке поєднує в собі економічні результати, соціальну стабільність і правові гарантії, а її сутність визначається як *ключовий механізм* реалізації права людини на працю та умова сталого розвитку суспільства.